

Sloupcová sazba

Pokusný text

Jan Novák
jnovak@students.zcu.cz
28. března 2004

O irštině

Povaha, historie a současný stav irského jazyka

Irština je keltský jazyk, který se používá v Irsku. Jazykem většiny obyvatel Irska byla až do svého dramatického úpadku v 19. století, kdy ji téměř úplně nahradila angličtina. V dnešním Irsku je irština podle ústavy prvním úředním jazykem Irské republiky a vyučuje se povinně ve všech školách, ale rodilých mluvčích existuje jen málo a téměř všichni žijí ve venkovských oblastech na západě Irska, vzdáleni od center moci a společenského života.

Nedávno prováděné průzkumy ukazují, že přibližně 5 % obyvatelstva Irské republiky je schopno plynule mluvit irsky a 10 % irštině bez problémů rozumí. V Severním Irsku podle sčítání obyvatelstva z roku 1991 z roku umí irsky 10 % lidí.

Většina lidí, kteří irštinu běžně používají ve svém každodenním životě, je soustředěna v oblastech souhrnně zvaných Gaeltacht. Gaeltacht jsou úředně vymezená území, kde je irština prvním jazykem nejen oficiálně, ale i fakticky (i když ani to není úplně pravda, hlavně ve větších sídlech), a jejímu udržování se ze strany zákona věnuje speciální péče.

Různé průzkumy veřejného mínění ukazují, že Irové jsou irštině v podstatě příznivě nakloněni, považují ji za svůj národní symbol a nepřejí si, aby vymřela. Nicméně nemluví jí. Návštěvník se v Irsku s irštinou prakticky nesetká, pokud ji speciálně nevyhledává. Dokonce i Irové sami, pokud nežijí v Gaeltachtu, se s irštinou málokdy setkávají (kromě povinné výuky ve školách, která je ale nekvalitní a pro žáky nezajímavá, podobně jako kdysi v českých školách ruština). Přestože existují irskojazyčná média (mimo jiné jedna televizní stanice a několik rozhlasových), jejich sledovanost je nízká a všechna hlavní média hovoří anglicky.

Povaha a nářečí irštiny

Irština je indoevropský jazyk, což znamená, že její gramatika funguje na stejných základech jako většina ostatních evropských jazyků. Irština má složitější gramatiku než angličtina, například v ní existují pády, podstatná jména jsou mužského či ženského rodu, a podobně. Pro Čecha je ale irština v podstatě zvládnutelná, neskrývá v sobě žádné důležité gramatické jevy, pro které by v češtině nebyl ekvivalent.

Irská abeceda se skládá z obvyklých písmen latinské abecedy, ale písmena j, k, q, v, w, x, y a z v irštině neexistují (vyskytují se pouze v přejatých slovech). Samohlásky existují krátké a dlouhé (například e a é) a vyslovují se stejně jako v češtině. Souhlásky se také vyslovují víceméně stejně jako v češtině, až na některé výjimky, například c se vyslovuje jako [k]. Kromě toho lze každou samohlásku vyslovit měkce nebo tvrdě (například tvrdé české [L] versus měkké slovenské [L], [n] versus [ň]), v závislosti na tom, zda je ve slově obklopena měkkými nebo tvrdými samohláskami. Z toho vyplývá, že samohlásky se dělí na tvrdé (a o u) a měkké (e i), a každá souhláska nebo skupina souhlásek může být z obou stran obklopena pouze samohláskami jedné skupiny.

Slovan je pro irskou výslovnost podstatně lépe zvukově vybaven než Anglosas. Irština sdílí se slovanskými jazyky mnoho společných zvuků, například [ch], [L] a podobně. Zvukový systém irštiny klade velký důraz na rozlišování mezi měkkými a tvrdými souhláskami. Tyto rozdíly se někdy podobají rozdílům v češtině (například už zmíněné [n] a [ň]), někdy jsou češtině úplně cizí.

Důležitou vlastností irské gramatiky jsou takzvané počáteční mutace. V různých gramatických souvislostech se slova tvarují na začátku, nikoliv

na konci jako u většiny ostatních indoevropských jazyků (například mac syn, do mhac tvůj syn). Tím se pochopitelně změní i výslovnost první slabiky (například z mac [mak] na mhac [wak]), což je matoucí zvláště pro začátečníka.

V irštině existuje několik regionálních nářečí, která se od sebe výrazně liší. Liší se rozdílnou výslovností některých samohlásek a některými gramatickými detaily (různé dialekty například používají ve stejné situaci jiný druh počáteční mutace). Nejvýrazněji se od všech ostatních liší ulsterský dialekt, který tvoří jakýsi „přechod“ mezi irštinou a skotštinou. Situace s nářečími je zkomplikována tím, že díky dlouhodobé absenci irštiny z veřejného života neexistuje žádná všeobecně uznávaná standardní irština, jako například v Čechách takzvaná spisovná čeština. Pokusy o úřední ustavení regionálně neutrálního standardu se setkávají s nelibostí rodilých mluvčích.

Historie irštiny

Kolem roku 300 před naším letopočtem se keltské národy, a tím pádem i jejich jazyky, nacházely na zenitu svého rozšíření po Evropě. Keltská území se rozpínala od Pyrenejského poloostrova až do východní Evropy (a zahrnovala i dnešní Čechy). Vzestup významu římské říše je ale postupně buď vytlačil, nebo ovládl a nechal jejich jazyky a kulturu zaniknout. Jediné místo, kde keltské jazyky přežily, je severozápad Evropy: Britské ostrovy a Bretaň.

Římané nikdy neovládli Skotsko ani Irsko, ale přisvojili si zbytek Britských ostrovů. Pravděpodobně proto se tehdy rodina keltských jazyků rozdělila na dvě velké podskupiny: Takzvaná Q-Celtic, do které patří irština, skotština a manština (anglicky Manx, jazyk ostrova Man), a P-Celtic, do které spadají welština, bretonština a kornština (anglicky Cornish, jazyk poloostrova Cornwall v Anglii). Do

dnešní doby z těchto šesti jazyků přežily v živé formě jen čtyři: irština, skotština, welština a bretonština. Zbylé dva (manština a kornština) vyhynuly v tom smyslu, že už neexistují rodilí mluvčí, ale neupadly v zapomnění, jsou předmětem vědeckého zájmu a dokonce u nich existují jisté obnovné tendence.

První známky psané irštiny existují ve formě marginálií na latinských rukopisech. Irština zažila období částečného rozmachu těsně před koncem prvního tisíciletí našeho letopočtu, kdy po zániku římské říše podnikali irští poutníci rozsáhlé mise do Evropy a podle některých historiků v podstatě zachránili antickou vzdělanost před chaosem, který po pádu Říma nastal.

Na konci 12. století se uskutečnila osudová invaze z Anglie, která Irsko nadobro učinila majetkem anglických králů. První dobyvatelé ale nebyli Angličané, protože v té době žádný anglický národ ještě ani neexistoval - byli to francouzští Normané. Normané se sebou přinesli nový způsob civilizace a jejich jazyk velmi ovlivnil irskou slovní zásobu (Normané přinesli nové věci a tím pádem i slova pro ně).

Od té doby byla irština formálně i fakticky utlačována na úkor nejdříve normanské francouzštiny a potom angličtiny, až se v 19. století dostala na pokraj záhuby, kde je v podstatě i dnes. Diskriminace irsky mluvících obyvatel měla rozličné záminky; snad nejdůležitější z nich byl fakt, že v době anglické reformace irsko nekonvertovalo na protestantství a zůstalo katolické, čímž se vztahu mezi dobyteli a dobývanými dodal náboženský rozměr (diskriminace katolíků ze strany protestantů se rovnala diskriminaci irských poddaných anglickými vládci). Další velkou ránu zasadil velký hladomor v letech 1845-8, který snížil populaci Irska z osmi milionů na šest a půl milionu. Hladomor postihl hlavně venkov,

který byl v podstatě katolický a tedy irsky mluvící.
V druhé polovině 19. století nastalo oživení zájmu o irské kulturní dědictví včetně jazyka. To nepřímo vedlo až k vytvoření samostatného, na Anglii nezávislého irského státu v roce 1922, který existuje dodnes. Tehdy také začalo období navenek proklamovaného, ale činy nijak nepodloženého zájmu o obnovu irského jazyka. Proto dnes existuje v Irsku absurdní stav, kdy irština je úředně „prvním jazykem“, ale fakticky je téměř mrtvá.

Michal Boleslav Měchura